

Sorin Forțiu
(Timișoara)

Banologia (III):

Magister Paulus Banus de Severin și începuturile cetății Șoimoș

Diploma solemnă cu caracter internațional din 3 iulie 1271, emisă de regele Ștefan al V-lea în tabăra militară de lângă Bratislava cu ocazia încheierii păcii cu Ottokar Přemysl al II-lea, menționează nominal și pe baronii regatului, care au jurat s-o respecte¹. Printre acești *Barones insuper Regni nostri* se numără și șase bani: *Joachinus Banus tocius Sclavonie ... et Laurencius Banus de Zeurino et Comes de Doboca; Rolandus Banus; ... Ernerius Banus, Comes Worosdiensis; Porach² Banus, Comes Zaladiensis; ... Paulus³ Banus Comes Bathiensis*. Roland⁴, Erney⁵, Panyit⁶ și Paul aveau dreptul să poarte titlul onorific de *banus* deoarece ocupaseră demnitatea de *Banatus* înainte de luna iulie a anului 1271⁷, iar Ioachim și Laurențiu sunt bani *în exercițiu*. Paul este o surpriză pentru că în lista banilor nu aveam⁸ încă cu certitudine⁹ un astfel de ban (de Severin ori al întregii Slavonii) înainte de luna iulie¹⁰/mar-

Notă: Toate **citările** sunt menționate prin folosirea scrisului *italic*.

Dacă în acest citat exista deja ceva subliniat cu scris *italic*, am recurs la folosirea scrisului normal pentru a indica acest lucru.

1 *ÁÚO*, III, pp. [247]–256, doc 152.

2 i.e. Panyit⁶.

3 Pál (l.m.), Paul (l.r.). Este neîndoiește că numele lui a fost *Paul*, și **nu Pavel**, așa cum îl botează editorii *DIR* într-o încercare prostească de românizare (*DIR*, XIII, C. Tr, II, p. 162).

4 fiul lui Dominic, *de genere* Ratot.

5 fiul lui *Erdew*, *de genere* Ákos.

6 și Panith, Ponith, Ponicz (într-un act fals); fiul lui Paul, *de genere* Miskolc.

7 *vide* studiul meu *Despre titlul onorific de „banus”* (în *Arheo-Vest*, V (2017) - aflat sub tipar).

8 Zsoldos, 2011, p. 46 (*banus totius Sclavonie*), 50 (*Zeurino*).

9 PESTY Frigyes menționează un ban Pál (Paul) în anul 1271, dar îl menționează după Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, pe care îl arată drept ban de Severin în anii 1270 și 1271 (Pesty, 1877, pp. 251–252). Sursa sa documentară (*CD*, VII/2, p. 287), care este doar o listă arhondologică realizată de FEJÉR György, îl arată pe *Paulus de Subich Banus de Zeurino* în anul 1271. Nu am reușit să identific documentul în vol. VII/3 la care face referire Fejér Gy. atât de lapidar (i.e. 1271. 3.7; aici sunt publicate doar 3 documente din anul 1271 (nr. LV–LVII), care nu se referă la vreun ban Paul) și nici Pesty nu specifică acest lucru și spune doar că în documente nu apare numele de familie al acestui ban din 1271. În fapt, Paul, fiul lui Stepko ŠUBIĆ, a fost ban al Croației între 2.02.1290 și 11.08.1300 (Zsoldos, 2011, p. 49).

10 data păcii încheiată între Ștefan al V-lea și Ottokar al II-lea.

tie¹¹ a anului 1271¹². Pentru că această catagrafie arată o oarecare instabilitate imediat după *coronationis nostrae in integrum*¹³ (~10–11.06.1270¹⁴), conform expresiei folosite de regele Ștefan al V-lea, cu trei bani de Severin atestați la:

27.08.1270 (Laurențiu, fiul lui *Kemyn*),

8.09.1270 (Panyit) și

23.03.1271 (iarăși Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, până în 2.08.1272),

putem presupune cu temei¹⁵ că și Paul a fost ban de Severin doar pentru un foarte scurt interval de timp, cândva între lunile iunie–august 1270, ori, mai puțin plauzibil, între iunie 1270 și martie 1271¹⁶. Dar nu putem exclude, chiar există argumente indirecte în acest sens¹⁷, nici o perioadă

11 menționarea lui Laurențiu, fiul lui *Kemyn* drept ban de Severin (23.03.1271).

12 Pesty, 1877, pp. 250–252; Zsoldos, 2011, pp. 49–50.

13 *CD*, VII/2, pp. 12–16, doc CCCVI. Ștefan al V-lea mai fusese încoronat de către tatăl său, Bela al IV-lea, pe vremea când era încă un copil (<10.01.1246).

14 Kádár, 2013, p. 4, nota 3, cu bibliografia veche și nouă.

15 *vezi* detaliile oferite chiar de el în testamentul său din anul 1278 (**Anexa I, 2**).

16 Paul este atestat drept comite de Baci la data de 27.08.1270 (Zsoldos, 2011, p. 128). În lista demnitarilor din mai multe documente regale emis în anul 1272 îl regăsim drept *Paulo bano comite Bachiensi* (*DZS*, II, pp. 58–59, doc 10; *Ibidem*, pp. 60–61, doc 11). Cum ultima lui atestare drept comite de Baci este la data de 3.08.1272, pare^a că aceste documente sunt premergătoare acestei date. Deci, el a fost ban și anterior atestării lui în această demnitate (11.09.1272).

^a cum următorul comite de Baci este atestat doar în anul 1291, nu știm cu exactitate cât timp a mai ocupat Paul demnitatea de *Comitatus* aici după data de 3.08.1272.

17 Construcția cetății Șoimoș nu s-a făcut peste noapte; cum primul testament al lui Paul este anterior campaniei militare din 1270–’71 (*vide infra*), construcția s-a realizat în deceniul șapte al secolului al XIII-lea. Dar această întreprindere a fost o mare consumatoare de resurse financiare, care au fost asigurate probabil exclusiv din veniturile salinei de la Turda. Deci, aceasta a ajuns în posesia lui Paul cel târziu la mijlocul deceniului. Dar ducele Ștefan nu ar fi făcut o danie de o asemenea magnitudine decât unui credincios, care ocupa o demnitate importantă. Deci, putem bănui că Paul a ocupat demnitatea de *Banatus* de Severin deja undeva la mijlocul deceniului șapte¹⁸. De asemenea, argumentul strategic nu poate fi exclus. În timpul celui de-al doilea război între regele Bela al IV-lea și ducele Ștefan, la sfârșitul anului 1264, una din armatele regelui, constituită în mare parte din cumani, aflată sub conducerea fostului voievod Ladislau, *de genere* Kán și a fratelui său Gyula, invadează Transilvania pe culoarul Mureșului și are loc lupta de la Deva, unde magistrul Petru, fiul magistrului Matei, *de genere* Csak a câștigat o *măreață biruință*^a. Putem bănui cu temei că în acest moment cetatea Șoimoș încă nu exista și că ea a fost construită doar ulterior, chiar pentru a supraveghea acest culoar de pătrundere/ieșire în/din Transilvania (pe Mureș se derula și un activ transport al sării ardelene). Analiza de vizibilitate (*viewshed*) de pe platoul dealului Cioaca Tăutului ne dezvăluie o privescătoare care se întinde la

anterioară (1266?)¹⁸. Revine în această demnitate în intervalul 1272–'74 și în vara anului 1275. În 1278, când își face testamentul, el încă poartă cu mândrie titlul onorific de *Banus*.

Studiul prosopografic asupra carierei banului Paul¹⁹ ne arată că acesta a fost:

- comite de Baci²⁰ (între²¹ 27.08.1270–3.08.1272) și de Srem (atestat 26.04.1272; demnități multiple);

- comite de Dăbâca (atestat 1273);

- comite de *Walko*²² între 2.01.1273–înainte de 2.09.1275.

- în anul 1275, *magister Paulus comes de Wolco* și *suis successoribus* este dăruit de regele Ladislau al IV-lea, *iure perpetuo et irrevocabiliter*, cu pământul numit *Crazna*²³ din Croația (*ultra Gozd*²⁴ în parochia de *Busan*²⁵ existentem), care a fost a lui *Wydfilii Wolchina*, mort fără urmași²⁶.

- 1278: *Paulus Banus* își face din nou testamentul²⁷;

- ban de Severin înainte de 23.03.1271 și apoi între 11.09.1272²⁸ și, respectiv, 24.08.1274²⁹ (și comite de Dăbâ-

peste 15 km în aval de Șoimoș și supraveghează perfect drumul medieval existent la sud de râul Mureș, până la vest de localitatea Zăbrani, jud. Arad. Pe cale de consecință, ducele Ștefan a oferit, *post* 1264, mijloacele financiare pentru ca unul dintre credincioșii săi să poată construi o cetate pe această locație. Din păcate, fără necesarele dovezi documentare, acest scenariu este doar o construcție istoriografică posibilă, dar nu certă.

^a *DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 155–162, doc 167; Zsoldos, 2005, p. 20, 22; *Idem*, 2005b, p. 254.

18 șirul banilor de Severin este rupt între Laurențiu (3.05.1263–(1265?) și Alexandru de Karasz, fiul lui Drug (1268), iar în vara anului 1266 are loc a treia campanie militară anti-bulgărească a ducelui Ștefan la sud de Dunăre.

19 Wertner, 1904, pp. 141–142 (cu mari confuzii, printre care și cea identitară între *Pauli bani de Malcha / Málczai Pál bán* (l.m.) și Paul, banul de Severin și stăpânul de la Șoimoș); *Ibidem*, 1909, p. 491; Zsoldos, 2011, p. 342, 128, 207, 148, 220, 50.

20 Bács (l.m.), Bač / Бач (l.s.).

21 datele se referă doar la *atestarea documentară*.

22 Valkó (l.m.).

23 azi, Krasno Polje, Ličko-senjska Županija, HR. Într-o danie regală din 1219 este amintit și *Crastino, ubi est ecclesia sancti Georgii sanctique Marcii* (DZ, III, pp. 175–176, doc 150).

24 *mons, fluvius?*

25 citește Buška župa (l.cr.).

26 *HO*, VI, p. 209, doc 148; *Ibidem*, VIII, pp. 178–179, doc 139; *DZ*, VI, pp. 146–147, doc 131; DF 260909, DL 30357.

27 *EO*, 1977, p. 228, doc 308 (l.l.); DL 1020; **Anexa I, 2.**

28 regele Andrei al III-lea transcrie și întărește (3.07.1291) o danie a lui Ladislau al IV-lea (*III° idus Septembris / 11.09.1272*), care a transcris și întărit dania inițială a regelui Bela al IV-lea referitoare la pământul *Rachicha* (25.12.1259), în favoarea magistrului Teodor, prepozitul bisericii din Fehérvár și vice-cancelar regal, precum și pentru frații săi, comitele Ladislau și Nicolae, fiii lui Nicolae. În lista demnitarilor din eschatocolul daniei regale din 11.09.1272 se numără și *Paulo bano de Zeurino* (Szentpétery, Borsa, 1987, pp. 48–50, doc 3737; Zsoldos, 2011, p. 50, *RA II/4*. [p.] 49. (3737); DF 268252).

29 poartă demnități multiple (comite de Dăbâca și de *Walko* și

ca în 1273; demnități multiple) și este atestat tot astfel³⁰ în data de 17 iunie și în luna septembrie a anului 1275³¹.

Gratiam regalem din anul 1271

Paul a participat la bătălia de la podul de peste râul Rábcá (21.05.1271), în care s-au confruntat armatele regilor Ștefan al V-lea și Ottokar Přemysl al II-lea, unde probabil și-a vărsat și sângele pentru suveranul său³². După bătălie, consultându-i pe palatinul Moys³³, comite de Sopron și jude al cumaniilor, care este direct interesat în speță după cum vom vedea³⁴ și pe magistrul Benedict, prepozit de *Orod* (așa!) și vice-cancelar al curții regale, regele Ștefan al V-lea le îngăduie (*gratiam concessit*) tuturor baronilor săi să-și lase drept moștenire oricui ar dori toate moșiile dobândite și drepturile lor de succesiune³⁵. Îi cunoaștem nominal pe *Barones insuper Regni nostri*, care vor beneficia de acest privilegiu; sunt cei 17 care au care au jurat să respecte pacea dintre Ștefan al V-lea și Ottokar al II-lea (Bratislava, 2.07.1271): palatinul Moys, fiul lui Moys, rudă prin alianță cu regele³⁶; Egidiu, fiul lui Grigore, *de genere* Monoslo; Nicolae și Ioachim, fiii lui Ștefan, *de genere* Gutkeled; Matei, fiul lui Matei, *de genere* Csak; Laurențiu; Roland, fiul lui Dominic, *de genere* Ratot; Petru, fiul lui Matei, *de genere* Csak; Albert "*cel Mare*", fiul

ban de Severin).

30 Nu există continuitate deoarece între ~25-30.09.1275–4.06.1275 demnitatea de *Banatus* este purtată de către Ugrin, fiul lui Pous, *de genere* Csak (Zsoldos, 2011, p. 50).

31 documente false îl indică din nou drept ban de Severin în anul 1277 și îl atestă în această calitate la data de 23.02.1278 (Szentpétery, Borsa, 1961, p. 203, doc 2846; în acest caz, lista demnitarilor este identică cu cea din anul 1274).

32 ... *effusionis sanguinis nostri per dominum regem nobis collate...* (DL 1020).

33 Moys, fiul lui *Magnus* Moys (Mojs fia Mojs -l.m.) [* ~1210; † ~1281]; pentru cariera lui politică între 1251–'80, *vide* Zsoldos, 2011, p. 338

34 analiza avându-l în prim-plan pe Moys, fiul lui *Magnus* Moys urmează să fie publicată cu altă ocazie.

35 ... *cum de pugna contra regem Bohemie in Mosonio per nos facta cum summa victoria ad dominum regem Stephanum fuisset reversi, cuius victoriae privilegium ad barones totius Ungarie idem dominus rex Stephanus pie recordations detulit, habito et recepto consilio palatini et magistri Benedicti vicecancellarii sui ac omnium baronum suorum hanc gratiam concessit, ut omnes possessiones nostras tam hereditarias, quam per ipsum collatas, antequam viam universe carnis ingrediamur, cuicunque vellemus liberam habeamus disponendi et conferendi facultatem ...* (DL 1020).

36 Moys, fiul lui *Magnus* Moys a fost căsătorit cu o rudă^a a regelui Ștefan al V-lea.

^a WERTNER Mór a arătat că aceasta nu putea fi o copilă a regelui Bela al IV-lea, dar o acceptă drept rudă a Arpadienilor (Wertner, 1892a, pp. 606–610 (cu bibliografia); *Idem*, 1898, p. 118). SZOVÁK Kornél consideră că este vorba de o rudă a soției regelui Ștefan al V-lea (*KMTL*, 1994, p. 462), dar par a exista și alte opțiuni.

lui *Erdew*, de genere Akos; Filip de Korogy, fiul lui Keled; Erney, fiul lui *Erdew*, de genere Akos; Panyit, fiul lui Paul, de genere Miskolc; Mihai "cel Mic", fiul lui Andrei, de genere Rosd; Paul; Dionisie, fiul lui George, de genere Pec; Andrei și Petru³⁷. La patru dintre ei nu le cunoaștem neamul (Laurențiu, Paul, Andrei și Petru).

La data de 26.09.1280, la Buda, fără să menționeze acest privilegiu al regelui, vistierul reginei, Moys, fiul lui *Magnus* Moys, aflat într-o *bona convalescencia*, își dictează testamentul în fața episcopului Toma de Vác, cancelarul suveranei, a reprezentanților capitlului din Buda *ac multorum aliorum presencia*³⁸. El moare înainte de 2.01.1281, dată la care diata sa este ratificată de către regele Ladislau al IV-lea³⁹ și a avut două (patru?) descendente⁴⁰. Își omențește propria mănăstire din Ábrahám, pe doamna consoartă a sa, pe *magistro Alexandro fratri suo*⁴¹ și pe sora sa. În fapt, magistrul Alexandru nu este fratele său bun, ci nepotul său. Tatăl său, comitele Alexandru,

37 *Moys videlicet Palatinus, Comes Supruniensis et Judex Comanorum; Egidius Summus Camerarius aule nostre, Comes Pozoniensis; Nicolaus Judex Curie nostre, Comes Simigiensis; Joachinus Banus tocius Sclavonie; Mathias Woywoda Transilvanus et Comes de Zonuk; et Laurencius Banus de Zeurino et Comes de Doboca; Rolandus Banus; Petris Magister Dapiferorum nostrorum, Comes de Swek (?); Albertus Magister Agazonum nostrorum, Comes Stibiniensis; Philippus Magister Pincernarum nostrorum; Ernerius Banus, Comes Worosdiensis; Porach Banus, Comes Zaladiensis; Michael Comes Nitriensis; Paulus Banus Comes Bathiensis; Dionisius Comes de Morocha; Magister Andreas Comes de Reuche; et Petrus Comes de Zana* (I.I.; *ÁÚO*, III, pp. [247]–256, doc 152).

Moys fia Mojs; Monoszló nembeli Gergely fia Egyed; Gutkeled nembeli István fia Miklós; Gutkeled nembeli István fia Joachim; Csák nembeli Máté fia Máté; Lőríc; Rátót nembeli Domokos fia Roland / Loránd nembeli Rátót; Csák nembeli Máté fia Péter; Ákos nembeli Erdő fia Albert; kórógyi Keled fia Fülöp; Ákos nembeli Erdő fia Erne / Erney; Miskolc nembeli Pál fia Panyit; Rosd nembeli Endre fia Mihály; Pál; Péc nembeli György fia Dénes; András; Péter (I.m.).

38 Csáky, I/1, pp. 15–16; *HO*, VI, pp. 258–260, doc 185; DL 30293.

39 *CD*, V/3, pp. 78–79; Szentpétery, Borsa, 1961, p. 272, doc 3090; DL 1092, 1093, 33436.

40 Elisabeta, căsătorită cu voievodul Nicolae, fiul lui Mauriciu, de genere Pok și o copilă, căreia nu-i cunoaștem numele, căsătorită cu banul Henric de Kőszeg, fiul lui Henric, de genere Heder (*Item possessionem Gordua legavit et reliquit Henrico genero suo filio Henrici quondam bani. Item possessiones de Medyes et Zolun reliquit filie sue consorti Nicolai vayvode filii Maurici.* -Csáky, I/1, pp. 15–16). Cecilia și Iudita^a se vor călugări (Wertner, 1892a, pp. 611–612, 614).

^a ele nu sunt acceptate de către ENGEL Pál drept copile ale lui Moys (Engel, 2003b, *sub voce* Majos rokonsága, 1. tábla).

41 *Alexandro fratri suo ... pariter vineas quas habet cum Alexandro fratre suo in communi ...* (Csáky, I/1, pp. 15–16.). Este vorba de magistrul Alexandru, fiul comitelui Alexandru, iar ultimul este fratele lui Moys³⁴.

fratele lui Moys, dispăre din documente după anul 1258. Dar acesta nu este primul său testament și toate acțiunile lui Moys, fiul lui *Magnus* Moys din timpul vieții sale se circumscriu unei dorințe exprese de-a fi unic stăpân pe averea sa, pe care dorește s-o lase drept moștenire doar cui pofteste. Pentru aceasta, atât Moys cât și moștenitorii săi, apelează constant la regi pentru confirmarea și reconfirmarea unor acte și acțiuni cu iz juridic³⁴. Cu temei, putem bănuși că el este cel care a inițiat cerința prin care baronii vor obține privilegiul regal din anul 1271, în urma căruia vor putea să dispună de averea lor după cum le va fi voia, drept de care a beneficiat și Paul banul (1278).

Grav bolnav și fără feciori, Egidiu de genere Monoslo își va face testamentul, la Trnava, la data de 11.03.1313, ocazie cu care lasă jumătate din moșia ereditară *Othina* fiicelor sale și cealaltă parte consoartei sale, iar restul îl împarte după voie⁴².

Ioachim de genere Gutkeled a avut doar o copilă⁴³, dar nu știm nimic despre vreo diată a sa.

La data de 15.04.1283, Matei de genere Csák, palatin, comite de Pojon și jude al cumaniilor, își menționează în scris ultimele sale dorințe⁴⁴.

Dacă nicidecum dintre baronii din 1271 nu menționează în testamentele lor dania regală din acest an, Paul banul invocă direct acest drept când își întocmește cel de-al doilea testament în anul 1278.

În concluzie, din cei 17 baroni, patru vor beneficia cu siguranță de privilegiul lui Ștefan al V-lea din 1271, iar în cazurile altor patru dintre aceștia nu avem informații. Ceilalți nouă au avut toți feciori moștenitori⁴⁵.

Constructorul cetății Șoimos

Paulus Banus de Severin a fost cu siguranță⁴⁶ stăpâ-

42 ... *etiam nostram hereditatem Oehynam nuncupatam, partem contulimus nostrae consorti, et partem nostris filiabus orphanis ...* (*CD*, VIII/1, pp. 524–525, doc CCLVII); Pauler, 1899, p. 265; 537, nota 204; Borovszky, 1900, pp. 8–9.

43 Engel, 2003b, *sub voce* Gútkeled nem 5. Sárvármonostori ág, 2. tábla: Majádi.

44 *ÁÚO*, IX, pp. 360–361, doc 257.

45 Nicolae de genere Gutkeled - 2 feciori (Engel, 2003b, *sub voce* Gútkeled nem 5. Sárvármonostori ág, 2. tábla: Majádi).

Roland (Loránd) de genere Ratot († <2.03.1278) - 2 băieți (*Ibidem*, *sub voce* Rátót nem, 1. tábla: elágazás, Loránd).

Petru de genere Csak - 2 băieți și o fată (*Ibidem*, *sub voce* Csák nem 6. Trencsényi ág, 1. tábla).

Albert "cel Mare" de genere Akos - 3 băieți (*Ibidem*, *sub voce* Ákos nem 3. Erne ága).

Filip de Korogy - 3 feciori (Wertner, 1892, p. 172).

Erney de genere Akos - un băiat (Engel, 2003b, *sub voce* Ákos nem 3. Erne ága).

Panyit de genere Miskolc - 3 feciori (*Ibidem*, *sub voce* Miskolc nem 9. tábla: töredékek).

Mihai "cel Mic" de genere Rosd - 2 feciori și o copilă din prima căsnicie (Karácsonyi, III/1, p. 21, 23).

Dionisie de genere Pec - un fiu și o fată (Engel, 2003b, *sub voce* Péc nem 1. tábla: zalai ág).

46 cu două excepții, care sunt gestionabile⁶⁷, în a doua jumătate

nul și constructorul cetății Șoimoș⁴⁷ (jud. Arad), *una dintre cele mai frumoase cetăți medievale de pe teritoriul actual al României*⁴⁸. Cât despre a doua calitate, o spune chiar el explicit în primul său testament: *cetatea noastră numită Șoimoș, din propriile venituri ale proprietăților noastre construită*⁴⁹. Iar sursa principală a veniturilor pare că a reprezentat-o exploatarea unei saline pe care o deținea la Turda, despre care amintește în testamentul întocmit în anul 1278. Aici, la Turda, activitatea de extragere a sării este menționată documentar în premieră cu aproape un deceniu înainte⁵⁰, atunci când ducele Ștefan reoferă capitlului bisericii transilvane, din cauza sărăciei acesteia, ocna de sare și scutirea de toate dările regale. Împrejurările în urma cărora Paul a ajuns să stăpânească o resursă atât de valoroasă rămân încă învăluite în negura istoriei.

Testamentele

În anul 1278, Paul se declară lipsit de *mângâierea unui moștenitor*⁵¹ fecior, astfel încât a dorit să lase cuiva din familie *întreaga avere* strânsă⁵². Inițial, în acest scop, l-a și adoptat drept fiu al său pe fratele lui, Nicolae⁵³ și interzice celorlalte rude, frați, gineri sau nepoți și cumnați, să-i perturbe acestuia moștenirea primită⁵⁴. Acum, Paul pare că se prevalează de libertatea de-a întocmi un testament menționată în Bula de Aur (1222)⁵⁵. Dar acest

a secolului al XIII-lea există un singur Paul purtând titlul de *banus*. Deci, precauțiile gen *probabil* sunt inutile.

47 și Șoimoș (DB, I, p. [35], 40, 42 etc.)? Nu pot decât să deplâng această eronată "inovație" onomastică făcută pe urmele istoriografiei maghiare.

48 Rusu, Hurezan, 1999, p. 75.

49 tr. m.; *cast[ru]m n[ost]r[um] Solumus vocatu[m] ex p[ro] p[ry]s p[ro]ventibus possessionu[m] n[ost]r[ar]um co[n]st[ru]ctum^a* (DL 1585); *castrum nostrum Solumus vocatum, ex propriis proventibus possessionum nostrarum constructum^a* (EO, I, pp. 229–230, doc 313; p. 229); *castrum nostrum Solumus uocatum, ex propriis proventibus possessionum nostrarum constructum* (DZS, II, p. 295, doc 204); *cetatea noastră numită Șoimoș, zidită din veniturile proprietăților noastre* (tr. Dan UNGUREANU -Anexa I, 1).

^a JAKÓ Zsigmond vede *constructum* unde eu deslușesc mai degrabă *co[n]st[ru]ctum* (DL 1585).

50 consider că există destul indicii pentru a accepta drept primă atestare documentară a salinelor din Turda data de 1.05.1269 (scurta analiză urmează să fie publicată cu altă ocazie).

51 *solatio heredum careremus* (DL 1585).

52 ... *omnes possessiones nostras emticias et aquisitas seu quocumque titulo habitas et specialiter castrum nostrum Solumus vocatum ...* (DL 1585).

53 *Nycolaum fratrem nostram recepimus in filium adoptivum* (DL 1585).

54 *Volentes quod nullus ex nostris fratribus, generibus seu nepotibus, necnon et cognatis racione predictarum possessionum possit vel debeat molestare aut aliquid [pertu]rbare Nycolaum fratrem nostram supradictum* (DL 1585).

55 *Dacă vreun slujitor va muri fără a lăsa vreun fiu, fiica va dobândi a patra parte din averea <sa>, iar cu privire la rest va*

prim testament ne arată clar că el avea copile, deja căsătorite. Conform prevederilor aceleiași bule, acestea ar fi trebuit să moștenească o pătrime din averea sa (*quartalicium, jus quartale*), iar restul ar fi revenit fraților lui Paul⁵⁶. Din informațiile pe care le avem, Paul pare că nu lasă nimic din averea deținută fetelor sale și ginerilor săi. Probabil că dacă o danie s-ar fi făcut anterior în favoarea lor acest lucru ar fi fost menționat. Dar nici frații săi ori surorile sale nu beneficiază de vreun tratament mai generos. Și pentru a avea o garanție suplimentară că voința sa se va materializa, Paul își și înfiiază fratele, care *din copilărie s-a ocupat mai cu grijă și mai cu devotament decât toți ceilalți frați ai noștri de treburile noastre și afacerile noastre, slujind cu credință după voința noastră*⁵⁷. Din păcate, documentul nefiind datat, nu putem ști cu exactitate când a avut loc această adopție. În opinia mea, ea este anterioară datei de 21.05.1271⁵⁸ și chiar a anului respectiv⁵⁹. Cum el poartă deja titlul de *banus, terminus post quem* pare că este vara anului 1270¹⁶ (ori chiar mai devreme).

Informația relativ la *fratele său Nicolae* a fost pusă în discuție de către Hodimir SIROTKOVIĆ *et alii*, care reeditează⁶⁰ un document⁶¹, pe care îl datează *Oko (Circa)*

hotărî cum va voi el (sb.m.). *Iar dacă surprins de moarte nu va putea hotărî, atunci <restul> îl vor primi rudele sale cele mai apropiate. Și dacă nu va avea niciun fel de rude, îl va dobândi regele (DIR, C. Tr, I, pp. 189–192; p. 190).*

Prevederea se regăsește și în textul modificat al Bulei de Aur din anul 1231. Regele Bela al IV-lea ignoră prevederile acesteia până în 1267, când este nevoit să le reconfirmă, dar înlocuiește libertatea de decizie a proprietarului cu dreptul regal de-a decide, împreună cu marii demnitari regali și doar în prezența rudelor răposatului, soarta proprietăților cuiva mort fără urmași pe linie masculină. Dacă nobilul moare pe câmpul de luptă, apare o distincție între proprietățile ereditare, care revin neamului și cele dobândite ori cumpărate, pe care proprietarul poate să le lase cui dorește (Iegar, 2008, p. 12). Aceste prevederi devin valabile doar în partea regatului controlată de către Bela al IV-lea, deoarece ducele Ștefan nu le ratifică vreodată (pentru contextul politic, *vide* Zsoldos, 2007).

56 Paul avea și alți frați în afară de Nicolae (pe Ioan și cel puțin încă unul nenumit, conform testamentului din 1278), cel puțin două surori (cumnați), nepoți și gineri (cel puțin două fete măritate).

57 ... *a primis pueritie sue temporibus specialius et devotius omnibus aliis fratribus nostris nobis in diversis negociis nostris et agendis fideliter serviendo iuxta libitum nostre voluntatis ...* (DL 1585).

58 bătălia de la podul de peste râul Rábcá. JAKÓ Zsigmond datează documentul [1271–1278] pentru a fi anterior testamentului din 1278 (EO, I, pp. 229–230, doc 313).

59 pare că luptele între Ștefan al V-lea și Ottokar Přemysl al II-lea izbucnesc deja la sfârșitul anului 1270.

60 pentru istoriografia croată documentul fusese deja publicat în seria *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* în anul 1909 (DZ, VII, pp. 416–417, doc 371), unde este datat *Koncem 1300* (sfârșitul anului 1300).

61 DZS, II, p. 295, doc 204, și cu bibliografia mai veche; DL 1585.

1300(!), cu un *Paulus banus*, care îl înfiază pe fratele său iubit, Nicolae⁶², și îi lasă toate proprietățile sale, și în special castrul numit *Solumus*⁶³. Editorii croați cred că este vorba de banul *Pavle Bribirski*⁶⁴, dar acesta a avut 2 frați: Mladen și Juraj (George). Chiar *Paulus banus Croatorum et dominus Bosne* (i.e. *Pavle Bribirski*) se referă la *dominum Mladenum banum filium nostrum* (5.08.1308)⁶⁵ și nu îl numește Nicolae. De ce ar fi făcut-o în cazul fratelui său? Deci, nu avem cum să acceptăm⁶⁶ presupunerea editorilor croați⁶⁷. Și ENGEL Pál afirmă⁶⁸ că *Paul, ban de Severin între anii 1272-1275* (sic!)⁶⁹, cedează cetatea Șoimoș mai

62 ca interpretarea să fie corectă, acesta ar trebui să fie Mladen I. ŠUBIĆ Bribirski [* ~1255; † 1304].

63 editorii croați afirmă că este vorba de *grad Solmos*^a fără a încerca vreo explicație ori identificare.

^a în Ungaria medievală au existat foarte multe locații – numai în comitatul Bihar erau trei – care au purtat numele de *Soly-mos* după ocupația de bază a locuitorilor (crescători de șoimi^b dresați), care-și plăteau chiar dările în aceste păsări. Totuși, la sfârșitul secolului al XIII-lea, încă nu există cetăți cu acest nume în afară de Șoimoș.

^b *sólyom* (l.m.), șoim (l.r.), *drauch* (l.l.).

64 Pavao I. ŠUBIĆ Bribirski (l.c.) / bibriri SUBICS I. Pál (l.m.) / Paul I ŠUBIĆ de Bribir (l.r.) [* ~1245; † 1.05.1312, Bribir], fiul lui Stepko, a fost căsătorit cu Urša și a avut 5 feciori: Mladen, Juraj (George), Pavao (Paul), Grgur (Grigore) și Marko (Marcu).

ZSOLDOS Attila indică existența lui Paul, fiul lui Stepko ŠUBIĆ, drept ban al Croației între 2.02.1290 (*domini Pauli incliti bani maritime - DZ, VI, pp. 684–685, doc 578*) și 11.08.1300 (Zsoldos, 2011, p. 49). Acesta și-a început cariera prodigioasă drept *vices gerens pro bano maritime / vice-ban maritim* (12.08.1272; *Ibidem*, p. 46). Apare purtând titlul de *banus* și înainte de anul 1290⁶⁷.

65 *DZ, VIII, pp. 196–197, doc 175.*

66 argumentul toponimic ne arată că aceeași formă *Solumus* din primul testament se regăsește și în alte trei documente de la începutul sec. XIII, iar aici legătura cu zona arădeană este clară (sublinierile îmi aparțin):

f.a. [~1310–'15?]: ... *alexandri castellani de Solum[us] et co[m]itis orodien[s]i* ... (DL 93947).

19.06.1311: *Do[mini]cus castellanus de Solumus et co[m]es orodiensis* ... (DL 91166).

27.07.1319: ... *mag[ist]ro Thome filio Farkasy, comiti Orodien[s]i, Bachien[s]i, Sirmien[s]i, et Judici cumanorum, necno[n] et Castellano de Hoznus et de Solumus, ...* (DL 1972).

67 Realizate deja, analizele asupra situațiilor magistrului Paul, fiul lui Ștefan banul, *de genere Gutkeled*, ramura Sarvarmonos-tor și a banului Paul I ŠUBIĆ de Bribir vor fi publicate cu altă ocazie.

68 Engel, 2003a, *Solymos, rom. Șoimoș (Arad m., ma R[O].): Castrum. Pál „bán”* (sic! de ce ghilimele?) - *valószínűleg az ilyen nevi szörényi bán (1272-75)* (sic!)⁶⁹ - *építettte, és előbb testvérei egyikére, Miklósrá hagyta (Dl. 1585), ...*; preluat și de Rusu, Hurezan, 1999, p. 76.

69 între 24.08.1274 și 17.06.1275, ban de Severin este Ugrin, fiul lui Pous, *de genere Csak*. Deci, nu există continuitatea 1272-75 în demnitatea de *Banatus* ocupată de către Paul, care a fost

întâi fratelui său Nicolae⁷⁰. Dar se pare că Nicolae moare în împrejurări neștiute⁷¹ și Paul a trebuit să se reorienteze.

Testamentul⁷² lui *Paulus Banus, Datum anno domini 1278*, menționează că *fiind lipsiți de mângâierea unui moștenitor [fecior] și avem ca fii pe fiii fratelui nostru drag, comitele Ioan, vrem și dispunem ca posesiunile noastre, atât moștenite, cât și primite, ca răsplată a slujbelor aduse și a sângelui nostru vărsat pentru stăpânul nostru regele, să fie împărțite de către noi, din timpul vieții noastre, mai suszișilor, ca unor fii dragi ai noștri. Am împărțit și am distribuit în așa fel, încât ...*⁷³ *Pouse comiti*⁷⁴, fiul comitelui

ban în două perioade distincte în intervalul 1272-75.

70 opinie similară la JAKÓ Zsigmond (*EO, I, pp. 229–230, doc 313*).

71 Putem specula că în campania militară din 1270–'71.

72 a supraviețuit printr-o frumoasă copie realizată în sec. XVI-II (DL 1020), publicat în *extenso* de către JAKÓ Zsigmond în anul 1997 (*EO, I, pp. 247–249, doc 364; vide și Ibidem, p. 228, doc 308*), netradus (nu se califică nici măcar drept regestă textul din *DIR, XIII, C. Tr, II, p. 193, doc 212*). Pentru traducere, *vide Anexa I, 2.*

73 *Cum enim nos nostris meritis exigentibus solatio heredum careremus et pro filiis nobis fratres nostros filios Joannis [comitis] charissimi fratris nostri haberemus, volumus et decemimus (sic! decernimus), ut possessiones nostras tam hereditarie, quam in recompensationem servitorum nostrorum et effusionis sanguinis nostri per dominum regem nobis collate, nobis viventibus, eisdem per nos dividantur tanquam filiis nostris charissimis. Divisimus autem eisdem et distribuimus tali modo ...* (DL 1020).

74 Tălmăcirea și înțelegerea textului ridică probleme; cum traducem *Pouse comiti, fratri nostro*^a, care poate fi înțeles în două feluri; *fratele nostru, comitele Pousa* (precum fac JAKÓ Zsigmond^b și ENGEL Pál^c), dar, în acest caz, afirmația anterioară, în care se menționează înfierea nepoților săi de către Paul și dăruirea acestora, nu mai are sens și nu putem explica de ce comitele Ioan este când frate al lui Paul, când tatăl său (în acest caz, Pousa apare atât drept fiul al comitelui Ioan cât și frate al lui Paul). A doua variantă, cea corectă, îl indică pe comitele Ioan drept frate bun al lui Paul, iar feciorii lui Ioan drept nepoții de frate ai aceluiași Paul. În această situație este și comitele Pousa, fiul lui Ioan, care este nepot de frate al lui Paul^d. Dar, atunci, de ce apare *Pouse comiti, fratri nostro* (i.e. al lui Paul)? *Se considerau „frați”* (fratres) *între ei verii de gradul unu, doi sau trei, întocmai ca și cei ce aveau același tată*^e. Această "frăție" este pe "orizontală" (între verișori), dar ea exista și pe "diagonală" (unchi–nepoți³⁴).

^a Aceeași situație se întâlnește la sfârșitul testamentului (1278), când se menționează patronajul mănăstirii Sfântul Petru din *Harduld*, care este lăsat lui *Stephano et Pouse comitibus, magistro Nicolao preposito Chanadiensi, magistro Paulo et Joanni fratribus nostris charissimis*. Pentru că aici Ioan nu apare drept comite (*Joannis comitis*), este vorba de un fiu al comitelui Ioan, fratele lui Paul.

^b *testvére: Pousa comes -EO, I, p. 247.*

^c ... *majd 1278-ban másik testvére, János fiára, Pószára* (Engel, 2003a, *sub voce Solymos, rom. Șoimoș (Arad m[egye/județ]., ma R[O].)*).

Ioan, să primească al său *castrum* numit *Solymos* (Șoimoș) împreună cu jumătate din pădurea acestuia, cu via care este *ante castrum Solymos* și pământurile *Erdizadkezi* (azi, Chesinț) și *Lipocz*, pădurea numită *Menes* (Miniș) și o vie, iar dintre slujitori pe *Benedict* cu moara și pe *Chotov*, cu unul dintre fiii săi, iar pe soțiile acestora, împreună cu un alt fiu al numitului *Chotov*, i-a eliberat. Bisericii *beate virginis de Solomos* (și *Solymos*), unde sunt stabiliți frații ordinului Sfântul Augustin, i-a donat pământurile numite *Kuaci* (i.e. Kovászi?) și *Beti* cu două mori, precum și via din *Bud*, în timp ce dreptul de *ius patronatus* asupra bisericii a fost lăsat tot comitelui *Pousa*. De asemenea, o zecime din sarea extrasă din *salisfodinam nostram de Turda* (salina noastră de la Turda) a dăruit-o *perpetuo et irrevocabiler* bisericii din Șoimoș, iar restul, precum și patronajul mănăstirii (benedictine⁷⁵?) Sfântul Petru din *Harduld* (i.e. Hodoș), l-a lăsat celor cinci nepoți, fiii comitelui Ioan: comiții Ștefan și Pousa, magistrul Nicolae, prepozit de Cenad, magistrul Paul și Ioan^{74a}. Acelorași nepoți le revine a *treia parte din moșia noastră moștenită Vecil*, iar cu restul este înzestrată mănăstirea din *Prasna* (i.e. Crazna).

Ascendența

Din păcate, originea banului Paul este învăluită în ceață. În 1832, FEJÉR György afirma că ar fi vorba de *Paulus de Subich*⁷⁶ (i.e. Paul I ŠUBIĆ de Bribir⁷⁷), iar LUGOSSY József îl preia necritic în anul 1855⁷⁸. Pe bună dreptate, în 1877, PESTY Frigyes respinge această spusă menționând că nu există vreun temei documentar pentru ea⁷⁹. În 1901, KARÁCSONYI János gafează nepermis în textul referitor la Paul, fiul banului Ștefan, *de genere Gutkeled*, ramura Sárvarmonostor⁸⁰, dar nu-l indică pe acesta drept ban de Severin și nici nu-l arată stăpân la Șoimoș. Doar, în 1904, WERTNER Mór este sigur că Paul, banul de Severin și proprietar la Șoimoș, ar fi fost fiul banului Ștefan, *de genere Gutkeled* și obține astfel, în acest caz, o porție de gulaș istoriografic indigest⁸¹. În 1909, Wertner

^d ...nepotului său de frate, Posa, fiul lui Ioan (Rusu, Hurezan, 1999, p. 76).

^e Engel, 2006, p. 204.

⁷⁵ Rusu, Hurezan, 2000, p. 182; Berend, Laszlovszky, Szakács, 2007, p. 353, *Benedictine monasteries: 61 Hodosmonostora*; Țeicu, 2007, p. 94.

⁷⁶ CD, VII/2, p. 287.

⁷⁷ Pavao I. ŠUBIĆ Bribirski (l.c.) / bribiri SUBICS I. Pál (l.m.) / Paul I ŠUBIĆ de Bribir (l.r.) [* ~1245; † 1.05.1312, Bribir].

⁷⁸ Lugossy, 1855, p. 180.

⁷⁹ Pesty, 1877, p. 252.

⁸⁰ Karácsonyi, II, p. 64.

⁸¹ Wertner, 1909, pp. 141–142. Argumentul invocat pentru susținerea acestei identități este faptul că fratele lui Paul, fiul banului Ștefan *de genere Gutkeled*, Nicolae, ar fi fost constructorul cetății *Solymos* din comitatul Zemplen (*tudjuk, hogy Pál bán, Miklós fivére, a zemplénmegyei solymosi várt építette -Ibidem*, p. 141). În fapt, acea fortificație a fost construită de către neamul Tolcsva după anul 1312 (Fügedi, 1977, p. 189). Puținele date pe care le avem ne indică mai degrabă o diferență de o generație în-

încă crede același lucru, chiar dacă afirmă (greșit?) că *Me-gjegyzendő azonban, hogy Gutkeled nemzetségi volta még nincsen teljesen megállapítva*⁸². ENGEL Pál doar preia arborele genealogic⁸³ de la Karácsonyi J. în această zonă. Supoziția lui Wertner M., pentru care nu există încă vreo dovadă documentară (din contra!)⁸⁴, ori vreo demonstrație istoriografică, nu este acceptată, pe bună dreptate, de către ZSOLDOS Attila în anul 2011⁸⁵.

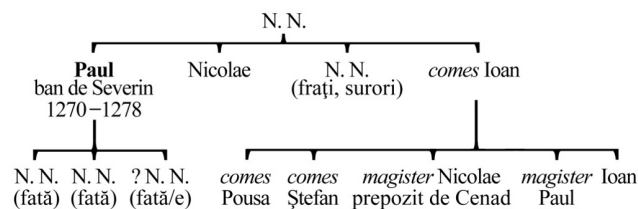

Fig. 1. Arborele genealogic al magistrului Paul (propunere schematică).

Din păcate, detaliile genealogice oferite de testamentul din 1278 nu m-au ajutat să determin cărui neam i-a aparținut *Paulus Banus*. Subțire ca un fir de păr, singurul indiciu este localitatea unde se afla *monasterii sancti Petri: Harduld* (i.e. Hodos(d)monostora⁸⁶ / Mănăstirea lui Huduș⁸⁷), care a fost menționată, în anul 1177, sub forma *terra ecclesie de Hvdust* într-un privilegiu al regelui Bela al III-lea acordat capitlului din *Orod*, unde se mai menționează și *fluvium qui dicitur Hudus/Hodos et per Hodos iuxta pontem*⁸⁸. Prin jurământul din pădurea Bereg (20.08.1233), regele Andrei al II-lea se angajează să aloce anual o mie de bolovani de sare mănăstirii *Zadust* (i.e. Haduș⁸⁹). În anul 1278 își face testamentul Paul banul și astfel aflăm că mănăstirea era închinată Sfântului Petru. La data de 10.11.1293, regele Andrei al III-lea confirmă do-

tre cei doi (în 1263, Paul, fiul banului Ștefan *de genere Gutkeled* este un *juvenis* în timp ce Paul, stăpânul de la Șoimoș, își face deja testamentul la începutul deceniului al optulea al sec. XIII).
82 Wertner, 1909, p. 491.

83 Engel, 2003b, *sub voce Gútkeled* nem 5. Sárvarmonostori ág 2. Tabla: Majádi cf. Karácsonyi, II, p. 57.

84 Conform primului său testament, Paul banul avea doar copile, iar în cel din 1278 el menționează că era lipsit *de mângâierea unui moștenitor [fecior]*. Paul, fiul banului Ștefan *de genere Gutkeled*, a avut 3 băieți (Nicolae, Ștefan, Vid)^a și o fată, care se va căsători cu magistrul Andrei (*Andor*) de Terbes (DL 66831).

^a *vide* Engel, 2003b, *sub voce Gútkeled* nem 5. Sárvarmonostori ág 2. Tabla: Majádi.

85 Zsoldos, 2011, p. 342.

86 pentru echivalență *vide* Györffy, 1966, p. 178.

87 ... *situată între Micălaca și Glogovăț (Vladimirescu), spre vest de Arad. ... Amplasamentul ei exact nu se cunoaște, fiind doar bănuită în preajma actualei mănăstiri ortodoxe Hodoș-Bodrog. Locul topografic al ei este nesigur. ...* (Rusu, Hurezan, 2000, p. 182, și cu alte detalii); Rusu et alii, 2000, p. 77; Țeicu, 2007, p. 94.

88 Borsa, 1962, p. 213, 214–215.

89 pentru echivalență *vide* KMH 1000–1350, I, p. 130: *Hodosd I[ásd]., Hodosmonostora*.

nația predecesorului său, Ladislau al IV-lea (1272–'90), în favoarea comitelui *Itemus magnus*⁹⁰ și a fraților săi, *Kwsa* și *Demeter*, pentru *terram HudusMonostura vocatam, iuxta fluvium Morus* (i.e. Mureș -n.m.) *existentem*⁹¹, cu toate pertinențele și utilitățile sale. Toate faptele de arme ale protagoniștilor amintite de diploma regală au loc în perioada 1290–'93⁹². Faptul că mănăstirea nu este amintită cu această ocazie a fost interpretat drept indicație a faptului *că ea nu mai exista*⁹³, fiind probabil distrusă în timpul rebeliunii cumane⁹⁴ (1278–'82). Dar mai există o informație lapidară, care îl menționează pe *Gonga, de genere Hudus, pristaldo*⁹⁵ al unei încercări cu fierul roșu în care au fost angrenați, la Oradea, iobagi ai cetății *Orod* în anul 1213⁹⁶. Aceasta ne arată că exista deja un neam Hudus / Hodos la începutul secolului al XIII-lea, care deținea probabil drept mănăstire ancestrală posibil chiar Hodosmonostora⁹⁷. Cu mare nesigurantă avansează ipoteza ca Paul banul să fi aparținut și el neamului Hudus / Hodos, despre care nu știm nimic⁹⁸.

În **concluzie**, cetatea de la Șoimoș a fost construită anterior deceniului al optulea al secolului al XIII-lea⁹⁹ de către magistrul Paul, baron al regatului, comite în mai multe rânduri, purtător al demnității de *Banatus* de Severin în trei perioade distincte de timp, folosind doar veniturile sale proprii, iar familia extinsă a acestuia nu a avut vreo contribuție.

Anexa I. Testamentele magistrului Paulus banus

1. Noi, Paul banul, dăm de știre tuturor celor de față prin această scrisoare, că fiindcă Nicolae, fratele nostru drag, din copilărie s-a ocupat mai cu grijă și mai cu devotament decât toți ceilalți frați ai noștri de treburile noastre și afacerile noastre, slujind cu credință după voința noastră, l-am primit pe fratele nostru Nicolae ca fiu adoptiv și i-am dat toate posesiunile noastre cumpărate și dobândite sau pe care le posedăm cu orice titlu, și mai ales cetatea noastră numită Șoimoș (*Solumus*), zidită din veniturile proprietăților noastre, i le dăm, acordăm și lăsăm maisusnumitului fratelui nostru drag Nicolae cu drepturi depline. Vrând ca nici unul din frații noștri, ginerii sau nepoții, nici cumnații noștri să nu poată tulbura sau să necăjească pe suszizul fratele nostru Nicolae pentru posesiunile suszise.

(nedatat; un singur sigiliu de ceară galbenă, atârnat cu șnur verde, cu heraldică indescifrabilă¹; pe verso, cu un scris specific secolului al XV-lea: [act] de adopție privind toate po-

90 nagy Öttömös (l.m.) (vide Szegfű, 2004).

91 Szentpétery, Borsa, 1987, pp. 124–125, doc 3951.

92 Szegfű, 2004, p. 99.

93 Rusu *et alii*, 2000, p. 78 (pe baza lui Juhász, 1927, p. 221 -non vide).

94 Rusu *et alii*, 2000, p. 78.

95 poroszló (l.m.), pristav (l.r.).

96 DIR, C. Tr, I, p. 57, doc 62.

97 Benkő, 1994, p. 265.

98 Karácsonyi, II, p. 181. ENGEL Pál nici măcar nu-i mai menționează (Engel, 2003b).

99 probabil în a doua jumătate a deceniului șapte.

sesiunile și cetatea Șoimoș a banului Paul).

(traducere: Dan UNGUREANU; notă: Sorin FORȚIU; EO, I, pp. 229–230, doc 313 (l.l.); DZS, II, p. 295, doc 204 (l.l.); DL 1585).

¹ se mai văd clar doar urmele scutului înclinat, un vârf de săgeată ori suliță în colțul din dreapta sus a acestuia și urmele unor litere disparate din legendă și de deasupra scutului (?).

2. Paul banul, tuturor celor de față și viitori sănătate trainică în Domnul. Toate cele omeneshi atârână de un fir și se prăbușesc de năpraznă. Deci e trebuit și cu frică de Dumnezeu, ca cele, care trebuie încredințate memoriei, să fie întărite prin mărturie scrisă. Vrem să ajungă la știrea tuturor, vii și viitori, că, după ce ne-am întors înapoi la stăpânul nostru regele Ștefan¹ cu mare biruință de la lupta de la Moson² împotriva regelui Boemiei³, victorie după care stăpânul nostru regele Ștefan¹ de pioasă amintire a dat un privilegiu baronilor întregii Ungarii, a dat tuturor baronilor săi acest privilegiu (*gratia*), după ce s-a sfătuit cu palatinul⁴ și cu magistrul Benedict⁵, vicecancelarul său, a dat deci acest privilegiu, ca să avem dreptul să lăsăm și să donăm oricui toate posesiunile noastre, fie date de el, fie moștenite, înainte ca să murim. Deci noi, pentru păcatele noastre, fiind lipsiți de mângâierea unui moștenitor, și avem ca fii pe fiii fratelui nostru drag, comitele Ioan, vrem și dispunem ca posesiunile noastre, atât moștenite, cât și primite, ca răsplată a slujbelor aduse și a sângelui nostru vărsat pentru stăpânul nostru regele, să fie împărțite de către noi, din timpul vieții noastre, mai suszișilor, ca unor fii dragi ai noștri. Am împărțit și am distribuit în așa fel încât pământul nostru *Erdizadkezi*⁵, cu toate pertinențele și hotarele sale, prin care a fost mărginită acel pământ din vechime, pământul nostru *Lipocz*⁶, cetatea noastră Șoimoș (*Solymos*), cu jumătate din pădurea care îi aparține, i-am dat-o lui Pousa comitele, "fratelui"⁷ nostru, în stăpânire veșnică. În plus, robii noștri, Benedict cu moara și *Chotov* cu un fiu al lui, ale căror neveste și un fiu al lui *Chotov* i-am eliberat, îi dăm lui Pousa comitele suszis. Mai adăugăm, că i-am dat aceluiași Pousa comitele pădurea noastră *Menes*⁸, și pe deasupra via noastră pe care am cumpărat-o de la *Feies*⁹ *Georgio* și de la *Puth*¹⁰ și via care e înaintea cetății Șoimoș (*Solymos*). De asemenea, dăm pământul nostru *Kuaci*¹¹ bisericii Sfintei Fecioare din Șoimoș (*Solomos!*), în care am așezat călugării *superpeliciati* din ordinul augustinian, să slujească lui Dumnezeu și Sfintei Fecioare, moșie pe care am cumpărat-o de la doamna Catarina, și dăm și un rob numit *Wolris* cu nevasta și cu fii lui, și cu boi cât ajung pentru un plug. Dăm aceleiași biserici pământul nostru *Beti*¹², multă vreme înstrăinat de noi, deși moștenit și înzestrat de noi cu două mori, cu mare trudă și mare cheltuială. Dacă călugării bisericii [Sfintei Fecioare din Șoimoș] vor să renunțe la ea sau să o înstrăineze, sufletul nostru să se judece cu sufletul lor la judecata lui Hristos. În plus, via noastră din *Bud*¹³, cumpărată, o dăm bisericii mai suszise. Patronajul bisericii [Sfintei Fecioare din Șoimoș] îl dăm comitelui Pousa. Patronajul mănăstirii Sfântul Petru din *Hardud*¹⁴ îl dăm "fraților"¹⁷ noștri dragi, comiților Pousa

și Ștefan, magistrului Nicolae, prepozitul din Cenad, magistrului Paul și Ioan, ca să se ocupe și să înzestreze din bunurile comune acea mănăstire. A treia parte din moșia noastră moștenită *Vecil*¹⁵ cade în dreptul și proprietatea lor, două treimi mănăstirii din *Prasna*¹⁶. Mina de sare din Turda o dăm lor împreună¹⁷, cu condiția ca să se oblige să dea zeciuală din sarea acelei mine mănăstirii Sfintei Fecioare din Șoimoș (*Solymos*). Ca aceste dispoziții să fie întărite, și nici unul din frații noștri să nu îl poată revoca, am întărit cu pecetea noastră și cu pecetea venerabilului capitlu din *Orod* și a capitlului din Cenad. Dat în anul Domnului 1278.

(traducere: Dan UNGUREANU; note: Sorin FORȚIU; *EO*, I, pp. 247–249, doc 364 (l.l.); DL 1020).

¹ Ștefan al V-lea al Ungariei.

² în anul 1271, regele Ottokar Přemysl al II-lea asediază și cucerește cetatea Moson^a (19 mai). Victoria decisivă a regelui Ștefan al V-lea a avut loc în bătălia de la podul de peste râul Rábca (21 mai), nu departe de cetatea Moson.

^a azi, Mosonmagyaróvár, HU.

³ Ottokar Přemysl al II-lea.

⁴ Moys, fiul lui *Magnus* Moys, palatin atestat la 13.05.1270 și <3.08.1272.

⁵ magistrul Benedict a fost vicecancelar al ducelui și al *junior rex* Ștefan (atestat <17.05.1259–'64), vice-cancelar al curții regale (2.05.1270–<6.08.1272 și 1.03.1273–18.11.1276); arhidiacon de *Walko* (1259), prepozit de *Friesach* (1259), de Sibiu (1261–'62), de *Orod* (din 1262), de Buda (de la sfârșitul anului 1273); arhiepiscop ales și comite de *Esztergom* (1274–'76) (Zsoldos, 2011, p. 111, 112, 120, 289).

⁵ azi, Chesinț, jud. Arad (Vistai, II, p. 522: *sub voce* Keszi I, cu bibliografia aferentă).

⁶ Lipóc (l.m.), o așezare părăsită în hotarul Lipovei, jud. Arad (*apud* JAKÓ Zsigmond -*EO*, I, p. 418, *sub voce*).

⁷ *fratre* (sing.) / *fratres* (pl.) -*vide* nota 74.

⁸ azi, Miniș, jud. Arad.

⁹ fejes (l.m.) = încăpățânat, îndărătnic, recalcitrant (l.r.); Căposul (tr.m.).

¹⁰ i.e. Poth?

¹¹ i.e. Kovászi (l.m.); azi, Covășinț, jud. Arad (Vistai, II, pp. 562–563.).

¹² necunoscut.

¹³ necunoscut; pentru variante *vide* Vistai, I, p. 146.

¹⁴ Hodoș (pentru echivalență *vide* Györffy, 1966, p. 178).

¹⁵ necunoscut.

¹⁶ i.e. *Crazna* (azi, Krasno Polje, Ličko-senjska Županija, HR).

¹⁷ i.e. tuturor celor 5 nepoți de frate, băieții comitelui Ioan: comiții Pousa și Ștefan, magistrul Nicolae, prepozitul din Cenad, magistrul Paul și Ioan.

Bibliografie

ÁÚO = WENZEL Gusztáv, *Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus* • *Árpád-kori Új Okmánytár*, I–XII

kötet, Monumenta Hungariae Historica • Magyar Történelmi Emlékek, Pest-Budapest, 1860–1874.

Benkő, 1994 = BENKŐ Elek, *Hodosbodrog*, În: KRISTÓ Gyula, ENGEL Pál, MAKK Ferenc, *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, 754 pg., ISBN 963-05-6722-9; p. 265.

Berend, Laszlovszky, Szakács, 2007 = Nora BEREND, LASZLOVSZKY József, SZAKÁCS Béla Zsolt, „*The kingdom of Hungary*”, În: Nora BEREND (ed), *Christianization and the Rise of Christian Monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus', c.900-1200*, Cambridge University Press, 2007, ISBN 978-0-521-87616-2; pp. 319–368.

Borovszky, 1900 = BOROVSZKY Samu, *A Nagylaki uradalom története*, Székfoglaló értekezés (Olvastatott a M[agyar]. Tud[ományos]. Akadémia II. osztályának 1900. április 9-én tartott ülésén), Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1900, 50 pg., În: *Értekezések a Történeti Tudományok köréből*, Tizenyolcadik Kötet, X (szám), A II. Osztály Rendeletéből, Budapest, 1900, pp. 3/517–50/564.

Borsa, 1962 = BORSA Iván, *III. Béla 1177. évi könyvalakú privilégiuma az aradi káptalan számára*, În: *Levéltári Közlemények*, Harmincharmadik Évfolyam (33., 1962), 2. Szám, pp. [205]–218.

CD = FEJÉR György, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis* • *Magyarország Egyházi és Világi Okmánytára*, I–XI tomos/kötet, Buda, 1829–1844.

CDP = *Codex Diplomaticus Patriae* • *Hazai Oklevéltár 1234–1536*, NAGY Imre, DEÁK Farkas, NAGY Gyula, M[agyar]. Történelmi Társulat, Budapest, 1879, VIII + 491 + [1] pg.

Csáky, I/1 = *A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története*, I. Kötet: *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*, I. Kötet., 1. Rész.: *Oklevelek 1229–1499-ig.*, Budapest, Stephaneum Nyomda R. T., 1919, VIII + 496 pg.

DB, I = Costin FENEȘAN, *Diplomatarium banaticum*, Vol. I, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2016, 380 pg., ISBN 978-606-543-764-7.

DIR, C. Tr, I = *Documente privind istoria României*, Veacul: XI, XII și XIII, C. Transilvania, Vol. I (1075–1250), Comitetul de redacție Ion Ionașcu, L[etiția]. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Cămpina, Eugen Stănescu, D[avid]. Prodan, Mihail Roller [-] redactor responsabil, Academia Republicii Populare Române, Editura Academiei Republicii Populare Române, [București,] 1951, LVI + 429 pg.

DIR, XIII, C. Tr, II = *Documente privind istoria României*, Veacul: XIII, C. Transilvania, Vol. II (1251–1300), Comitetul de redacție Ion IONAȘCU, L[etiția]. LĂZĂRESCU-IONESCU, Barbu CÂMPINA, Eugen STĂNESCU, D[avid]. PRODAN, Mihail ROLLER [-] redactor responsabil, Academia Republicii Populare Române, Editura Academiei Republicii Populare Române, [București,] 1952, C + 523 + [2] pg.

DF = *Magyar Országos Levéltár* (MOL), Budapest, HU, *Diplomatikai fényképgyűjtemény*.

DL = *Magyar Országos Levéltár* (MOL), Budapest, HU, *Diplomatikai levéltár*.

DZ = T[adija]. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.*, Volumen / **DZS, II** = Hodimir SIROTKOVIĆ et alii, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae - Supplementa / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije - Dodaci.*, Volumen II. *Diplomata annorum 1271. – 1309. continens / Svezak II. Listine godina 1271. – 1309.*, Academia Scientiarum et Artium Croatica, Zagreb, 2002, XVI + 472 pg., ISBN 953-154-337-2.

Engel, 2003b = ENGEL Pál, *Középkori magyar genealógia*, În: *Ibidem, Magyar közép-kori adattár*, Arcanum DVD Könyvtár, IV, Családtörténet, heraldika, honismeret, 2003 (editio princeps MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9374 72 5.

Engel, 2006 = Pál ENGEL, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895-1526*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2006, 392 pg. + 7 hărți, ISBN 973-7867-63-7, 978-973-7867-63-6.

EO, I–III = JAKÓ Zsigmond, *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transylvaniae illustrantia / Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II., Forráskiadványok, 40; 26; 47, Akadémiai Kiadó, Budapest, [vol.] I. 1023–1300, 1997, 481 + [3] pg., ISBN 963-05-7484-5; [vol.] II. 1301–1339, 2004, 622 + [2] pg., ISSN 0073-4055, ISBN 963-631-157-9; [vol.] III. 1340–1359, 2008, 638 pg., ISSN 0073-4055, ISBN 978-963-631-166-7.

Fügedi, 1977 = FÜGEDI Erik, *Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon*, Értekezések a történeti tudományok köréből, 82, Akadémiai Kiadó, 1977, 218 pg., ISBN 9630511525.

Györffy, 1966 = GYÖRFFY György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza / Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae*, vol. I.: *A–Cs (Abaújvár, Arad, Árva, Bács, Baranya, Bars, Békés, Bereg, Beszterce, Bihar, Bodrog, Borsod, Brassó, Csanád és Csongrád megye)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, A.M. Hakkert, Amstelodami, 1966, 908 pg.

HO = *Codex Diplomaticus Patrius • Hazai Okmánytár*, A M[agyar]. T[udományos]. Akadémia Történelmi Bizottsága, I–VIII tomus/kötet, Győrött-Budapest, 1865–1891.

Iegar, 2008 = Gianina Diana IEGAR, *Prevederi referitoare la dreptul de moștenire al pământului în actele de confirmare ale Bulei de Aur (1222)*, În: *Satu Mare – Studii și Comunicări*, Seria Istorie • Etnografie • Artă, nr. XXV/II, 2008, pp. [11]–14.

Juhász, 1927 = Koloman JUHÁSZ, *Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter: ein Beitrag zur Früh-*

geschichte und Kulturgeschichte des Banats, Deutschland und Ausland ...; 8.–9. Heft, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, Münster in Westfalen, 1927, VII + 333 pg. + o hartă.

Karácsonyi, I–III/1 = KARÁCSONYI János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Első Kötet, 1900, X + 464 pg.; Második Kötet, 1901, IV + 500 pg.; Harmadik Kötet, Első Fele, 1901, 256 pg.

KMH 1000–1350, I = *Korai Magyar Helynévszótár 1000–1350*, Vol. 1: *Abaúj–Csongrád vármegye*, HOFFMANN István [& alii] (eds), *A Magyar Névarchívum Kiadványai*, 10, Debrecen, 2005, 449 pg., ISBN 963 472 934 7.

KMTL, 1994 = *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*, Főszerkesztő: KRISTÓ Gyula. Szerkesztők: ENGEL Pál és MAKK Ferenc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, 754 pg., ISBN 9630567229.

Lugossy, 1855 = LUGOSSY József, *Két magyar köriratú pecsét 1500. évből*, În: *Magyar Történelmi Tár*, Első Kötet (i.e. 1. Sorozat, 1. Évfolyam, 1. Szám -n.m.), 1855, pp. [173]–192.

Pauler, 1899 = PAULER Gyula, *A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt*, Második Kötet, Második, Javitit Kiadás, Athenaeum Irod[almi]. és Nyomdai R[észvény]. Társulat, Budapest, 1899, VI + 616 pg.

Pesty, 1877 = PESTY Frigyes, *A Szörényi bánság és Szörény vármegye története*, Első Kötet, Budapest, 1877, 484 pg.

Rusu et alii, 2000 = Adrian Andrei RUSU (coordonator), Nicolae SABĂU, Ileana BURNICIOIU, Ioan Vasile LEB, Mária Markó LUPESCU, *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, 286 pg., ISBN 973-8095-70-0.

Rusu, Hurezan, 1999 = Adrian Andrei RUSU, George Pascu HUREZAN [et alii], *Cetăți medievale din județul Arad*, Complexul Muzeal Arad, Trinom Srl., Arad, 1999, 127 + [16] pg., ISBN 973-0-010125-0 (s-a consultat și varianta de pe CD-Rom-ul *Monumente* [Resursă electronică] / Adrian Andrei RUSU, George Pascu HUREZAN, Șerban POPESCU DOLJ, Institutul de Memorie Culturală, București, 2000, ISBN 973-85287-8-X); <http://www.cimec.ro/Monumente/Cetati-Arad/index.htm>).

Rusu, Hurezan, 2000 = Adrian Andrei RUSU, George Pascu HUREZAN, *Biserici medievale din județul Arad*, Au colaborat: Ileana BURNICHIOIU, Mircea BARBU, Peter HÜGEL [et alii], Complexul Muzeal Arad, 2000 (2001), 234 pg. ISBN 973-0-02277-1.

Szegfű, 2004 = SZEGFŰ László, *Itemus ispán, a nagy – comes Itemus magnus*, În: *Belvedere meridionale*, 16. évfolyam (2004), 5–6. Szám, pp. 97–100.

Szentpétery, Borsa, 1961 = SZENTPÉTERY Imre, BORSA Iván, *Az Árpádházi királyok okleveleinek kriti-*

kai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica, II. kötet, 2–3. füzet: 1272–1290, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II., Forráskiadványok, 9., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 527 + [1] pg.

Szentpétery, Borsa, 1987 = SZENTPÉTERY Imre, BORSA Iván, *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, II. kötet, 4. füzet: 1290–1301, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II., Forráskiadványok, 13., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 336 pg., ISBN 963 05 4199 8.

Țeicu, 2007 = Dumitru ȚEICU, *Geografia eclesias-tică a Banatului medieval*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, 264 pg., ISBN 978-973-610-606-4.

Vistai, I–III = *Tekintő - Erdélyi helynévkönyv*, Adattári tallózásból összehozta VISTAI András János, Első kötet (A–H), pp. 1–428; Második kötet (I–P), pp. 429–818; Harmadik kötet (Q–Zs), pp. 809–1211; + 12 pg. (Abrevi-eri) (on-line).

Wertner, 1892 = WERTNER Mór, *Családtörténeti Adalékok*, În: *Turul*, 1892/4; pp. 166–177.

Wertner, 1892a = WERTNER Mór, *Az Árpádok család-i története*, Történeti-, Nép- és Földrajzi Könyvtár, LI. Kötet, Nagy-Becskereken, PLEITZ Fer[encz]. Pál Könyvnyomdája, 1892, VIII + 629 pg. + 5 kihajtható leszám.

Wertner, 1898 = WERTNER Mór, *Az árpádkori nádorok genealogiája* (Második, befejező közlemény), În: *Turul*, 1898/4, pp. 118–119: 43. II. Moys.

Wertner, 1904 = WERTNER Mór, *Ujabb Nemzetségi Kutatások* (Harmadik közlemény.), În: *Turul*, 1904/3, pp. 131–144.

Wertner, 1909 = WERTNER Mór, *Az Árpádkori bánok: meghatározások és helyreigazítások* (I., II., III., IV., V. és befejező közlem.), În: *Századok*, XLIII. Évfolyam, 1909 Évi Folyam, pp. [377]–397 (V. Füzet), [472]–494 (VI. Füzet), [555]–570 (VII. Füzet), [656]–668 (VIII. Füzet), [747]–757 (IX. Füzet).

Zsoldos, 2005 = ZSOLDOS Attila, *István ifjabb király és Erdély (Adatok az 1264–1265. évi belháború kezdetének meghatározásához)*, În: *Erdélyi Múzeum*, 67. kötet (2005), 3–4. füzet, pp. [18]–24.

Zsoldos, 2005b = ZSOLDOS Attila, *Az ifjabb király országa*, În: *Századok*, 139 Évfolyam (2005), 2. Szám, pp. [231]–260.

Zsoldos, 2007 = ZSOLDOS Attila, *Az 1267. évi dekrétum és politikátörténeti háttere. (IV. Béla és Ifjabb István király viszályának utolsó fejezete)*, În: *Századok*, 141. Évfolyam (2007), 4. Szám., pp. 803–842.

Zsoldos, 2011 = ZSOLDOS Attila, *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*, História Könyvtár, Kronológiák, Adattárak, 11, História • M[agyar] T[udományos] A[kadémia] Történettudományi Intézete, Budapest, 2011, 382 pg., ISBN 978 9627 38 3, ISSN 1217 310 X.

Dr. Mircea Rusnac
(Reșița)

Ghidul monumentelor istorice ale Reșiței

Orice localitate păstrează numeroase amintiri ale istoriei sale. Între acestea, un loc de primă importanță îl dețin clădirile și obiectivele de importanță istorică, ele marcând trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat, mai prielnic sau mai defavorabil. Reșița își are și ea monumentele sale, dar prea puțini dintre noi putem spune că le cunoaștem cu adevărat, deși uneori trecem zilnic pe lângă ele. O punere în valoare a acestora din punct de vedere istoric nu poate decât să ne fie de mare folos în păstrarea identității noastre. De aceea, o excursie prin Reșița vechilor monumente este oricând binevenită pentru conștientizarea trecutului nostru.

Reșița - Muzeul Locomotivelor

Venind dinspre Timișoara sau Caransebeș, ne întâmpină pe partea stângă a drumului Muzeul Locomotivelor cu abur, amenajat sub forma unui parc cu verdeață, alei și bănci, în care sunt expuse în aer liber un număr de 16 locomotive, fabricate de-a lungul timpului în uzinele din Reșița. La loc de cinste, pe un soclu înalt, este expusă cea mai veche locomotivă construită pe actualul teritoriu al României, care datează din anul 1872. La împlinirea unui secol de la fabricarea sa, a fost deschis și acest muzeu, care este unul dintre foarte puținele muzee cu un asemenea specific existente la ora actuală în Europa.

Urmează, în apropierea scârilor care duc către Ateneul tineretului, un ansamblu medieval, aflat în